

HRACÍ KARTY VE VĚDECKÉ KNIHOVNĚ V OLOMOUCI - ZPRÁVA O NÁLEZU

Rostislav Krušínský

Poslední desetiletí se VKOL soustavněji věnuje knihám ohroženým venkovními vlivy a nechává několik z těch nejpostiženějších podstoupit restaurátorské zásahy. Tato nákladná péče je umožněna jak díky finanční podpoře zřizovatele, tak také díky Ministerstvu kultury ČR. Program na podporu knihoven Knihovna 21. století - K21, konkrétně jeho část **ochrana knihovního fondu před nepříznivými vlivy prostředí** přispívá až 50 % částky na restaurování historických knižních fondů.

V roce 2008 byl k restaurování, mimo jiné, vybrán tisk geologický spis Konráda Gessnera *De Omni Rerum Fossilium Genere, Gemmis, Lapidibus, Metallis, Et Huiusmodi, Libri Aliquot, Plerique Nunc Primum Editi*, vydaný v Curychu v letech 1565-1566.¹ Tisk měl poškozenou vazbu, přičemž postiženy byly především lepenkové desky. Kůže, která je pokrývala, byla poškozená a odkrývala vlastní lepenkové desky. Ty byly na první pohled tvořené potištěným papírem. Blíže průzkum ukázal, že motivem vytištěným na materiálu desek jsou hrací karty. Vzhledem k relativní vzácnosti tohoto materiálu byli po konzultaci restaurátoři požádáni o vyjmutí karet z knižní vazby. Jednotlivé archy byly od sebe odděleny a chybějící části vyplněny papírovinou. Všechny archy pak byly adjustovány zvláště na lepenkovou desku - mimo původní umístění. Podle restaurátorské dokumentace byl původní arch s natištěnými kartami rozřezán na jednotlivé listy (cca 100 × 150 mm), které byly později slepeny k sobě a tvořily soubor dvou desek po osmi zkaširovaných listech. Celkový počet karetních listů je 16. Těchto 16 listů je podle obrazů rozděleno do dvou částí na 8 (listy + žaludy) a 8 (srdce + kule). Je pravděpodobné, že jeden tiskový arch tvořila jen jedna část karetní hry. Karty jsou tištěné technikou dřevorezu a nejsou kolorované. Nejspíš se jedná o nevyužitě zásoby tiskaře či vadný tisk. Jak uvádí restaurátorská zpráva, jedná se s největší pravděpodobností o podtyp německých karet zvaný Stukeley.²

Kniha, ve které byly karty nalezeny, obsahuje osm děl, vydaných v rozmezí let 1565-1566. Lze tedy předpokládat, že karty byly vytištěny někdy v této době.

¹ Signatura VKOL: 15.258.

² CARANOVÁ, Michaela: Hrací karty - kolem roku 1550, restaurátorská zpráva, archiv VKOL, archiv FR UPa Litomyšl, Litomyšl 2008.

Vzhledem k absenci datace na samotných kartách a neexistenci filigránu lze jejich datování opřít pouze o knihu samotnou.

Jako mnoho dalších společenských her, také karty mají bohatou historii. Literatura uvádí několik teorií vzniku karet. Jako země původu je nejčastěji uváděna Čína nebo Indie, přičemž doba vzniku se odhaduje na počátek 12. století. Evropa zná karty z dob křížáckých válek. Původně byly ručně malovány, po vynálezu knihtisku se začaly masověji šířit v tištěné podobě. Na starém kontinentu se objevují čtyři základní typy: italský, španělský, francouzský a německý. Italské karty mají jako základní emblémy: baštony (hole), meče (špády), poháry (kopy) a denáry (mince). Španělský typ má namísto zkřížených baštonů (holí) krátký sukovitý kyj a střed denárů (mincí) je tvořen obrázkem „sluněčka“. Pro francouzské karty jsou charakteristické kříže, piky, srdce a kára. V německém typu karet jsou to pak žaludy (baštony v italské variantě), listy (odpovídají mečům), srdce (odpovídají pohárům) a kule (odpovídají denárům), což jsou vlastně kulovité knoflíky z dobového oblečení. Rub karet býval nejprve bílý, později byl potiskován drobným ornamentem nebo polepován barevným papírem.³

O rozšíření karet se paradoxně dozvídáme díky nejruznějším zákazům. Po celé Evropě se již od 14. století objevovaly zákazy karet. U nás například se podle usnesení tří pražských měst o zachování pořádku z roku 1449 neměl *žádný hospodář v domě svém dopouštět her kostěčných, vrhcábních, karetných nebo jakýchkoli jiných, jakož že i kostky a karty nemají nikde býti prodávány*.⁴ Omezení neměla příliš velký vliv na šíření oblíbené zábavy, která se ujala ve všech vrstvách společnosti.⁵

Hrály se různé hry, jak například dokládá deník Jana Františka Bruntálského z Vrbna z roku 1655: *...a po obědě jsem hrál s různými kavalíry nejprve quindecí, potom však landsknecht, a prohrál jsem dvacet jedna dukátů...*⁶

³ Blíže VOIT, Petr: Encyklopedie knihy, s.374–376.

⁴ HONL, Ivan: Z minulosti karetní hry v Čechách. Nákladem Vladimíra Žikeše, Praha 1947, s. 10.

⁵ Ke kartám také ZÍBRT, Čeněk: Z her a zábav staročeských: příspěvky ke kulturním dějinám českým. Část I. Ve Velkém Meziříčí: J. F. Šašek vdova, 1889, 285 s.

⁶ Zápis z 19. 10. 1655: *...lusive post prandium, cum varijs Cauallerijs || primo Quindecí, deinde vero Landsknecht, perdidique viginti et vnum || ducatum...* KRUŠINSKÝ, Rostislav: *Deník Jana Františka Bruntálského z Vrbna*. Diplomová práce FPF SU. Opava 2004, s. 65.

Že šlo v karetní hře často o veliké peníze, dokládá jen o měsíc mladší záznam: *...po obědě jsme hráli až do páté hodiny večerní landsknecht, a velkou sumu dukátů, jsme mohli vyhrát na jednu kartu, nic tomu nestálo v cestě, buďto velká ztráta, nebo velký zisk. Hrabě Thurn vyhrál okolo sta, já však pouhé tři dukáty.*⁷

Karty jsou oblíbenou zábavou dosud, ostatně o oblíbě karet i v dnešní době svědčí populárně-naučná kniha *Karty, hráči, karetní hry*, zmiňující pravidla desítek her. Objemný svazek je primárně věnován jednotlivým karetním hrám, v úvodu je nicméně několik stran věnováno vlivu karet na kulturu a jazyk a odkazům na ně ve filmu, hudbě, literatuře a výtvarném umění.⁸

Nejrozšířenější u nás je zmíněný německý typ karet, tvořící mariášovou sadu. Setkáme se s nimi prakticky v celé střední Evropě a jejich nejtypičtější podoba pochází z poloviny 19. století. Do dnešní doby fungující Vídeňská továrna na výrobu hracích karet Ferd. Piatnik & Söhne byla založena roku 1824 a přibližně od roku 1848 se na kartách zde vyrobených objevily motivy maďarského malíře Schneidera, který na esech vyobrazil alegorie ročních období a na kartách vysokých hodnot postavy ze Schillerovy hry Vilém Tell. Stejně tak se od 19. století používá obvyklé kárování na rubové straně karet.

Staré hrací karty jsou z hlediska dochování poměrně vzácné, což je samozřejmě dáno charakterem materiálu a jeho použitím. V českých zemích se karty vyráběly nejspíše již v 15. století, prameny ale dokládají jejich výrobu teprve od roku 1517, kdy je mezi staroměstskými měšťany zaznamenán kartýř Jakub. Nejstarší karty dochované ve sbírkách na našem území jsou z roku 1547 a nacházejí se ve Slezském zemském muzeu v Opavě. Jedná se o 5 listů se zkušebními otisky německých hracích karet.⁹ Na každém listu je 24 obrazů (4 stejné). Muzeum je získalo v roce 1954 jako dar Krajského archivu v Opavě. Karty byly nalezeny při restaurování 7. knihy zemských desek opavských z let 1555–1583, vazba byla datována do roku 1555. Na žaludové čtyřce v ozdobném páse je rok výroby 1547, na kartě žaludového a kulového krále je znak města Vratislavi (W), na listové dvojce hlava muže z profilu a sign: H. Karty tedy s největší pravděpodobností pocházejí z Vratislavi, jméno kartýře zůstává neznámé.

⁷ Zápis z 20. 11. 1655: ..lusimus || post prandium vsque ad horam quintam vespertinam Landsknecht, ingentemq(ue) || Ducatorum Summam, Supra vnam Cartam potuimus, non obstante hoc tamen, || nec Perditio, nec lucrum magnum fuit, Comes Turin Circiter Centum, Ego || vero tres solos Ducatos lucratus sum. KRUŠINSKÝ, Rostislav: *Deník Jana Františka Bruntálského z Vrbna*. Diplomová práce PPF SU. Opava 2004, s. 73.

⁸ OMASTA, Vojtěch, RAVIK, Slavomír: *Karty, hráči, karetní hry*. Praha, KMa, 2007. 600 s.

⁹ Inventární číslo: U 1170 G–U 1174 G.

Karty v dalších sbírkách na našem území pocházejí zpravidla z poslední třetiny 16. století. Zde je třeba zmínit nedávný objev hracích karet ve vazbě knihy předního teoretika architektury quattrocenta Leona Battisty Albertiho *L'Architettura* z roku 1565 v historickém fondu NTK.¹⁰ Ve Strahovské knihovně Kláštera premonstrátů v Praze se nacházejí signované karty Samsona Brunera s jeho mluvčím signetem a pak také kolorované karty z roku 1570.¹¹

Hrací karty se samozřejmě nacházejí i mimo sbírky knihoven a muzeí. Zřídka jsou nalezeny při archeologických průzkumech. Naposledy zřejmě při archeologickém průzkumu Petrášova paláce na Horním náměstí v Olomouci. Zde byly v zásypech kleneb druhého patra nalezeny listy papírových karet – jeden v úplnosti, další dva ve zlomcích. V případě dvou nálezů se jedná o karty německého typu, třetí nález je pravděpodobně zlomkem italské nebo francouzské hry.¹²

V neposlední řadě se karty nacházejí mimo instituce. V soukromé sbírce je například uchováván nekolorovaný arch z dílny staroměstského papírníka Hanuše Freye z Reitlingu. Karty jsou nedatované, ale lze je začlenit do období mezi lety 1534 a 1555, kdy Hanuš Frey získal privilegium, respektive kdy zemřel.¹³

Jak vyplývá z uvedeného, hrací karty nás provázejí po staletí, dochovalo se nám dost zpráv o jejich výrobě, zákazech i jednotlivých hrách. Důsledkem kombinace jejich materiálu a používání je však malý výskyt hracích karet ze starší doby. Zpravidla jde o pouhé zlomky nebo se objevují jako makulatura ve vazbě starých tisků. Každý další nález ovšem může rozšířit hranice poznání naší kultury. V případě nálezů karet ve VKOL lze hovořit o nejstarších kartách na Moravě.

¹⁰ <http://www.techlib.cz/cs/936-hraci-karty/>.

¹¹ Na tomto místě patří poděkování Strahovské knihovně Kláštera premonstrátů v Praze za zpřístupnění karet. Jedná se o signatury 708/zl. a 643/zl.

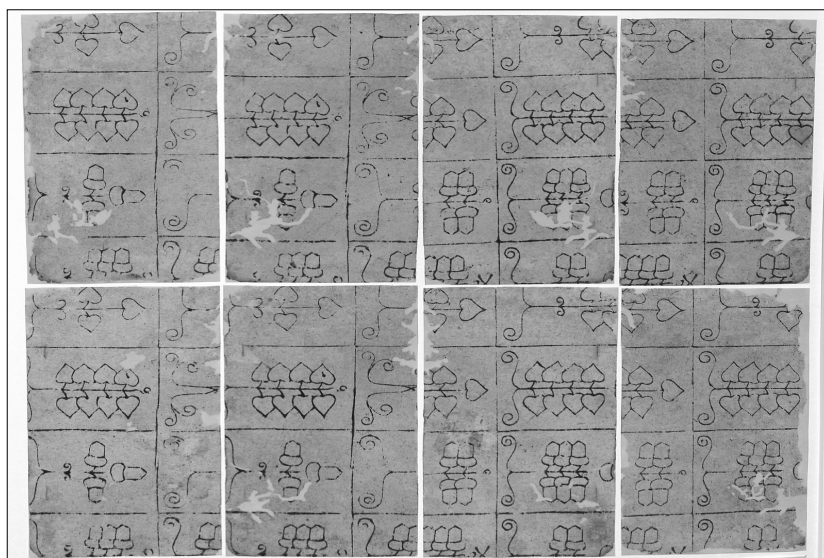
¹² Blíže SEDLAČKOVÁ, Hedvika: Kamnové kachle a hrací karty z archeologického průzkumu Petrášova paláce. In: Petrášův palác v Olomouci. 56–112. Olomouc.

¹³ Blíže ZUMAN, František: Papírny Starého města pražského. Praha: Technické museum čs. v Praze VI, 1927, 49 s.

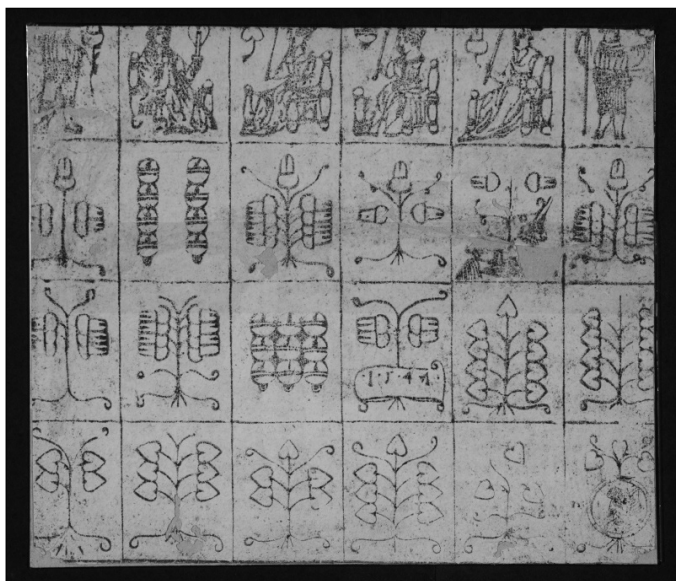
Obrazová příloha:

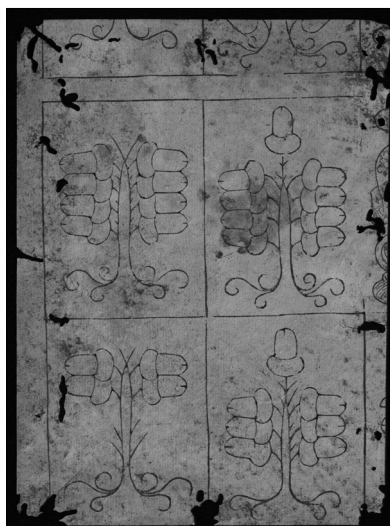
Kniha s hracími kartami ve vazbě

Hrací karty VKOL

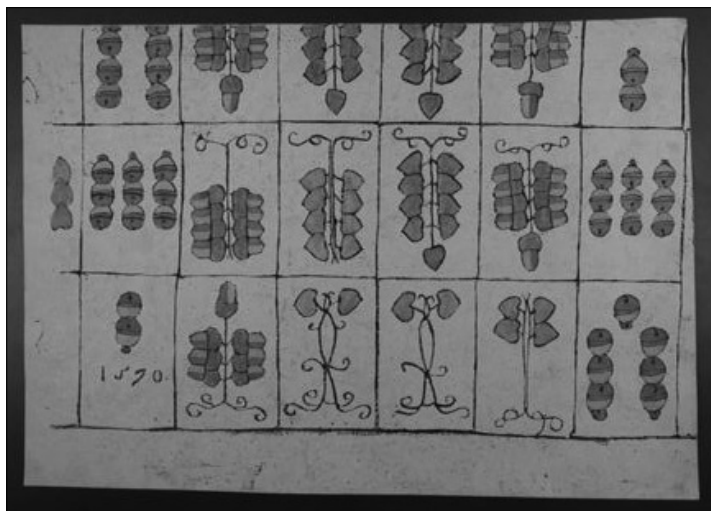
Hrací karty SZM (foto: Archiv Slezského zemského muzea)

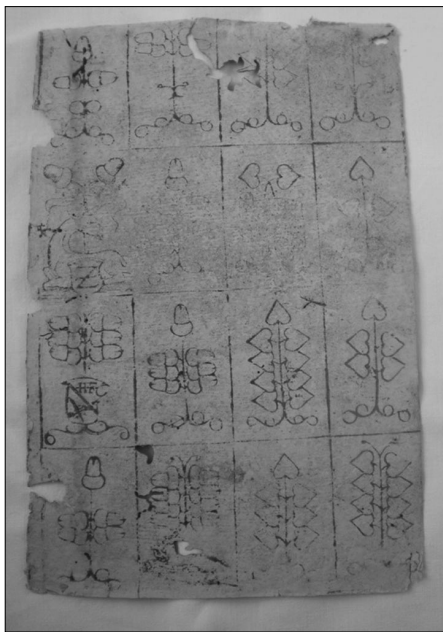
Hrací karty NTK

Hrací karty Strahovské knihovny Kláštera premonstrátů – signované karty

Hrací karty Strahovské knihovny Kláštera premonstrátů – kolorované karty

Hrací karty z dílny Hanuše Freye (soukromá sbírka)